

Misóczki Lajos

A FÜRDŐK VILÁGA ÉS SZEREPÜK AZ ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI VENDÉGFORGALOMBAN A 18. SZÁZADTÓL A 19. SZÁZAD ELEJÉIG

Az utazás céljai között alig volt, amely nem az egészség visszaszerzését vagy megóvását szolgálta. A gyógyvizek és gyógyfürdők nyilvántartásával, elérésükkel és a gyógyvizek ismertetésével is többen foglalkoztak már. Találhatók olyan könyvek is, amelyek csak érintették a gyógyvizek ügyét. Közülük egyik – vármegyei monográfia. Mocsáry Antal főszolgabíró könyvére gondolunk, amely 1826-ban Nógrád vármegyét mutatta be.¹ Három fejezetben részletezte a megye vendégforgalmi adottságát, vonzását. Az V. fejezet az *Értz és savanyú források s ferdőhelyek* címet kapta. A savanyú, azaz ásvány- vagy üdítővíz a következő helyeken volt: Garáb és Kálnó („igen jók ízekre nézve”), Poltár, Füle Esztergály, Kürtös, Ráros-Mulyad, Szalatnya, Tiszovnyik (vize „a hegyeken átalmenő utazóknak igen jó italul szolgál”), Hugyag és Zsély.² A VIII. fejezet a Sós Házak és Posta Státiók című. A nagyon fontos sólerakatok mellett (Lőrincin megszűnt, Gácson megmaradt) a szerző tárgyalja a másik fontos ügyet, a posta-szolgálatot is. Felsorolja a rétsági, balassagyarmati, szakáli, gácsi, vámosfalvai állomásokat a leendő utasok tájékoztatására.³ A vármegye-ismertető XI. fejezete különleges, abban az időben szinte egyedüli vendégcsalogató témát tárgyal: *Kellemes térségei*, másképpen, kirándulásra alkalmas vidékei, közöttük a

¹ *Mocsáry Antal*: Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmertetése. Négy kötetben. (1826) Hasonmás kiad. Kecskemét, 1982.

² Uo. 21–22.

³ Uo. 33–34.

szécsényi, balassagyarmati, vadkerti, romhányi, sztrigovai, losonci, gácsi és a cserháti.⁴

Mivel a fürdők 1830-ig már a vendégforgalom célállomásai és fokozatos lendítői, szerepük a vizsgálódási időnkot követő reformkorban végérvényesen a vendégforgalom elsőszámú ösztönzői lettek. Ezt a helyet az erősödő turisztikával nemcsak megtartották, hanem az első világháborúig a többségük európai szintre emelkedett, megerősítve a hazai és a külföldről hozzánk irányuló idegenforgalmat. Északkelet-Magyarország fürdőhelyei a 18. században általánosan ismertté váltak. Elemezték a fürdők gyógyvizeinek vegyi összetételét is. Ezt nemcsak pusztán kíváncsiságból tették, hanem Mária Terézia királynő 1762. december 29-i rendelete nyomán, aki a Habsburg Birodalom valamennyi ásvány- és gyógyvizét nyilvántartásba vetette.⁵ Herman Mayer 1754-ben a rudnoki, Samuel Domby 1765/1766-ban a Borsod vármegyei, Samuel Benkő 1778-ban a ránci, Eugen Haequet 1791-ben a bártfai, Kitaibel Pál 1795-ben a parádi és 1796-ban a kabalapolyánai, Stephan Józsa 1799-ben a Sáros vármegyei ásvány- és fürdővizet elemelte, és közölte.⁶ Az újlublói és a szinyelipóci gyógyvíz összetételét 1799 óta ismerték.⁷ Az országos összesítés 1830-ig 300 fürdőt tartalmazott.⁸ Ezt kiegészítette, illetve pontosította Mindszenty Dániel 1831. évi közleménye.⁹ A felmérési eredmények közlése ellenére a „hivatalos nyilvántartás” kiadványonként egy-két esetben eltért. Az 1782–1785 közötti katonai felmérés-országleírás Abaúj-Torna vármegyében említette Bunkóc, Jászóújfalu, Rudnok és Zsír település fürdőjét.¹⁰ Közülük a későbbiekben a jászói és a rudnoki maradt meg. Híressé vált az abaúji, ránci, kéked, komlóskai, rudnoki (és a somodi) fürdő.

A gyógyfürdőkbe vagy fürdőhelyekre utazást az egyén döntötte el; van, aki pihenni, felüldülni vagy gyógyulni akar a betegségéből (hiszen ez lenne az egyedüli cél). Mások szórakozni akarnak, társaságba vágynak, vagy ismerősöket szerezni. A fürdőhelyek kiválasztásában még a következő mérlegelések is dönthettek: milyen adottságú a gyógyfürdő, elhelyezése, ellátása, a helybeli szállás és a programok? Ha nem saját utazó-kocsival megy, a kiválasztott helyet mivel lehet könnyen, gyorsan,

⁴ Uo. 39.

⁵ *Fejér László*: Vizeink krónikája. A magyar vízgazdálkodás története. Budapest, 2001. 41. A Helytartótanács ezt 1836. május 20-án megismételte. Vö.: *Kósa László* 1999. 10.

⁶ *Török József* 1848. 110. *Lengyel Dániel* 1853. XIII–XV. 93.

⁷ *Török* 90, 108.

⁸ *Fürdőügyi Szemle*, 1937. augusztus 6–10, *Medriczky Andor*: A magyar fürdők jelentősége és a magyar idegenforgalom programja egy százéves könyvben, 8.

⁹ Tudományos Gyűjtemény, 1831. I. köt. 91–96, *Mindszenty Dániel*: Toldalék a M. Országai Fürdőkhez

¹⁰ B. Balsai Jolán: Helymutató és tárgymutató. In: *Csorba Csaba* szerk.: Abaúj-Torna Vármegye katonai leírása (1780-as évek). Miskolc, 1993. 104.

biztonságosan elérni? Van-e odavezető vagy átmenő postakocsi- vagy delizsánszjárat? Mekkora a fürdőhelyen tartózkodás/ellátás napi összege? Melyik évszakban fogadják a jelentkezőket? Milyen betegségeket gyógyít a vize?

A 18. század végétől német vagy magyar nyelvű hírlapok gyakori és tüzetes beszámolóval tájékoztatták olvasóikat a fürdőeletről. A fürdők állandó témát szolgáltattak – a hírlapok a színes tudósításokkal népszerűsítették azokat.

Az egyik legtöbbször bemutatott fürdő a bártfai volt. Megtudhatták róla, hogy maga Bártha városa vette kézbe a fejlesztését. (1767-ben egy kis kocsmával, 1787-ben kőépítményű kocsmával és 12 faépítményű fürdőszobával keletkezett a fürdő a mai helyén.)¹¹ Mindenkori fejlesztői között bőven találunk hálás lengyeleket, akik ott gyógyultak meg, vagy emigráns lengyel főurakat, akik azon a vidéken rövid vagy hosszú ideig otthonra találtak. 1799. október 8-tól 1806-ig szállószobák, konyhák; nagy táncterem, vendéglő; fürdőhelyek és termek, 50 férőhelyes lovarda létesítéséhez kezdtek.¹² Bővült a gyógyulni vágyók és a szórakozni érkezők köre.¹³ Az 1800. augusztus 15-i rendezvényen ezren jelentek meg; a vendégek között voltak osztrákok, galíciaiak, angolok, oroszok, törökök és erdélyiek.¹⁴ A következő év fürdőidényekor a svájci és francia vendégeken kívül voltak (osztrák) operatársulati és egyéb színészek és egy cseh zenekar is.¹⁵

Mivel a még 1799-ben tervezett fürdőbővítés éppen elkezdődött,¹⁶ a vendégek elhelyezése 1804-ben már gondot okozott. Erről szólt az egyik, 1804. évi, fő üdülési időszakban írt tudósítás: „Ebben az esztendőben az ide-való ferdőn oly sok vendégek vóltanak, nem tsak Magyar Országról, hanem még a szomszéd tartományokból is, u(gy) m(int) Morva Országból, Silésiából, Galliciából, Pruszsziából, sőt Muszka Országból is, hogy a vendégek égy elsőben magoknak a városban (Bárfán – M. L.) és a közel lévő Langenauban (Hosszúréten – M. L.) is alig találhattanak szállást [...] Az oda való ferdőarendáns (bérlő – M. L.) Höcht úr [...] a mi tölle ki telhetik, vendégeinek mentül jobb [...] fogadására. Az ő általa most ujjonnan épített Jádzó szinen (színházi teremben – M.L.) ezen a nyáron szakadatlanúl német Komédiák és Operák játzodtattanak [...] híres Operisták által [...] Lengyel és Frantzia Játékok is játzodtattak, és egy néhány musikai Akadémiák (hangversenyei) tartattanak. Fel-

¹¹ *Magyar Föld és Népei*, 1846. Medve Imre: A bártfai fürdő, 2.

¹² *Pressburger Zeitung*, 1799. ápr. 19. 333. Bartfelder-Böder zu verpachten

¹³ *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung*, 1800. június 26. 639–640.

¹⁴ Uo. 1800. augusztus 24. 836. Schreiben aus Bartfeld den 15. August

¹⁵ Uo. 1801. július 30. 725–726. Schreiben aus Bartfeld den 20. July.

¹⁶ *Magyar Kurír*; 1804. június 12. 719. A Bártfai savanyú vízzel „Hogy annál jobb kedvek legyen az ott leendő mulatásra (itt időtöltésre – M. L.),... most több új épületek tsináltatnak mind lakásra (szállásra – M. L.), mind mulatságra való.” Ivásra és fürdésre használták; vérszegénység gyomor- és bélbántalom, méhbjajok és ideggyengeség ellen.

váltották eben (követték ezeket – M. L.) multságok, pompás [...] Bálok, a melyeket sok magyar és Lengyel Uraságok dészítettének.¹⁷

Más fürdőhely is hasonlóan élénkítette a vendégforgalmat különféle műsorokkal. Tudunk a herleini (ránki vagy herlányi – M. L.) fürdőélet változatosságáról. Ott a fürdőidényben, július 1. és november 1. között 39 szoba várta a vendégeket. A fürdő bővítését 1801–1807-ig tervezték elvégezni.¹⁸ Az évszázad elején így szólt az egyik herlányi tudósítás: „A minden rendből idegyülekezett közönséget, amelly itten a jóltevő természetnek völgyes kebelében minden világi bajairól elfelejtkezhetik, magát a legkíváncsabb mód szerint mulattya ezen gyönyörű nyári napokban, [...] mellyek mindenféle játékokból, tántzokból [...] sétálásokból (állanak) [...] Az itt mulató egész Publikum között 100 uraságnál több jelent meg [...] ételek és italok, [...] török muzsika, [...] mesterséges tűzijáték, végül igen víg, virdátig tartó bál követ(kez)ett.”¹⁹

Kassa „kisugárzásának” és helyi személyeknek köszönhetően több magas-tátrai fürdőhely fejlődése szintén a 18. század végén indult el.²⁰ 1797-től (Ó)tátrafüred is ismertté vált. 1814-ben megnyílt hidegvíz gyógyintézete. Az ottani vendégek a környékre kirándulhattak, a férfiak kuglizhattak, a hölgyek és férfiak táncesteken szórakozhattak.²¹ (Lelki nyugalomra az első faépítményű kápolnát gr. Csáky István építtette a vendégeknek.²²) Vendéglője 1839-ben épült. Szepesbéla fürdőjének építése 1818-ban kezdődött.²³ A nyári vagy fürdőidényben az utasforgalom a fürdőhelyekre vezető útvonalakon úgy megnőtt, hogy a postajáratokat sűrítették, és újabb kocsikat állítottak be.²⁴ Különösen a „felkapott” fürdők váltak látogatottá. Széttétekintve a hazában és látva a fürdőügyet, a korabeli honfiú aggódással figyelte annak helyzetét. Legjobbjai, a gazdasági és társadalmi haladás igenlői látták, mennyire szükséges fürdőink, gyógy- és érces forrásaink fejlesztésének felkarolása. A gyógyvíz és fürdő ügye nem csak napi témává, hanem nemzetgazdasági üggyé lett. Fáy András, „a haza mindenese” (a kortárs Szemere Pál író mondása), éppen a nagy törődéssel országos hírre emelt parádi fürdő ismertetésével hívta fel a főurak figyelmét a fürdőügy támogatására. Ezekből, az 1819-ben megfogalmazott gondolataiból: „Alig van tartomány Európában, mellyet a Természet olly sok hasznos érczes forrá-

¹⁷ Uo. 1804. augusztus 28. 253. Bártfáról

¹⁸ *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung*, 1801. május 3. 424. Verpachtung der Sauerbrunnen in der... Herrlein

¹⁹ *Magyar Kurír*, 1801. július 28.

²⁰ *Sugár István*: Az egri fürdőkultúra története. Kézirat. Eger, 1984. 20.

²¹ Szalatnai Rezső: Lőcse In: *Támás Mihály* (szerk.): Tátra Almanach. Prešov 1938. 240.

²² *Gašpar, Jan*: História turistiky v Košiciach. Ford: Milický Jolán. Poprad, 2002. 208.

²³ Uo. 221.

²⁴ *Sugár István*: Adatok Heves és Külső-Szolnok vármegye postatörténetéhez (1679–1874). Kézirat. Eger, 1985. 30, 32. Forrást nem jelöl, az adatokat táblázatokban adja meg.

sokkal (ásványvizes forrásokkal) áldott volna meg, mint Országunkat. Szint annyit hoztak már ezek a sír széléről vissza, mint a mennyi visszaélőt Hegyallya nectárja arra juttatott. De a Magyar, ámbár az érczes vizeket a nyári hónapokban csak kényből is látogatni már ma nála a szebb tonhoz tartozik (hódol a nyári fürdőbe járás divatjának – M. L.), nemgondolással (nemtörődömséggel – M. L.) mellőzgeti ezeket, [...] (kivéve azokat), melyeket a társalkodás tett kedvesekké. Legtöbb hasznos vizeinket nevekről is alig esmérjük, s legfellyebb négy öt mértföldnyi körökben esmértetnek.”²⁵ Éppen ezért olyan orvosi fürdőismertető megjelentetését sürgeti, amely az ország ásvány- vagy gyógyvizeit bemutatná. Felsorolná azok kémiai és földrajzi meghatározóit, „hogyminden hazafi tudhatná ezeknek orvoslásait, betegségéhez, lakásához és erszényéhez alkalmaztatni.”²⁶

A fürdőfejlesztés érdekében szóló Fáy érvei között megtalálható a kiváló éghajlati tényező, amelyet ezentúl minden fürdőismertetésben idegenforgalmi vonzeróként emlegettek a Parádot bemutató szerzők: „... (A) Mátra friss élesztő [...] kevésbé zordon levegő ege, [...] kivált a síkság lakosaira [...] igen jóltevőleg szokott hatni.”²⁷ A minél több vendég idevonzására négy javaslattal állt elő, mivel a számos vonzó tényező ellenére „forrásai [...] homályban vagynak s kevésbé esméretesek”.²⁸ Jó utak kellenek. Szórakozási alkalmak a sétázáshoz, kuglizáshoz, vadászathoz és a szomszéd falusiak „együgyű multságain” túl a fürdő- és szállószobák számbeli és minőségi fejlesztése. Rendezzen a „felvigyázó uraság” színházi előadásokat, koncerteket és bálakat.

A 19. század elején már divattá vált a gazdag nemesi és polgári körökben, valamint a katonatisztek és magas beosztású hivatalnokok között is a fürdőbe járás. Korántsem gyógyulási, hanem kirándulási, ismerkedési, szórakozási céllal, vagy csak világot akartak látni. Újabb fürdők váltak célállomássá. A Mindszenty-féle kiegészítés a következőket iktatta a forgalmas fürdőhelyek közé: Somodi Abaúj vármegyében: 8 fürdőszobás 1-1 ágygal (nyoszolyával); vize a köszvényt gyógyította; állás helyben a szekereknek és lovaknak; a „szomszéd nemességnek fürdő s mulató helye volt, (ahol) jó étel s ital is kaphatni.”²⁹ Jolsvai „Gömör Vármegyében, mellnek melegített kristály vize leginkább a test megfrissítésére használtatik. Öt fürdőszoba vagyon benne, az egyik téiben is használható.”³⁰ Nagyrőcei: Öt-öt fürdő- és öltözőszobával; hideg, meleg vízzel; óra a falon; „A kádak teteje a alpadolattól csak néhány hüvelyknyire van fellyebb úgy, hogy a belészálló ember mintha folyamba

²⁵ Tudományos Gyűjtemény, 1819. VI. köt. 1–25. *Fáy András*: Parád leírása több tekintetektől, 1.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo. 22.

²⁸ Uo. 23.

²⁹ Tudományos Gyűjtemény, 1831. I. köt. 91. *Mindszenty Dániel*: Toldalék a M. Országi Fürdőkhoz

³⁰ Uo.

bocsátkoznék.”³¹ A sétáló a murányi vár látványában és a környék festői képében gyönyörködhet. Töketerebesi Zemplén vármegyében: vizének nincs különös gyógyereje, a helybeliek mégis „csodakútnak” nevezik a forráshelyét. Itt szinte a semmiből teremtet gr. Szapáryné hatszobás fürdőhelyet. Egyre többen látogatják, és akik felkeresik, „a nevedő honi szorgalomnak [...] tanúi lehetnek”.³² Mindszenty szinte válaszolt Fáy fürdőügyet pártoló, 1819-ben, a Tudományos Gyűjteményben írt gondolataira. Mindszenty a felsorolást a magyarországi „anyavárosnak”, Kassának „közönséges kútvizű” fürdőjével folytatta. Elmarasztalta a „rendetlen” kiszolgálásért.³³ A sátorlajújhelyiről megjegyezte, „Annyiból méltó a megnevezése, hogy ott vidám öszrejövetelek, táncz s egyéb multságok mennek véghez.”³⁴ A szobránci Ung vármegyében „Számos vendégektől kerestetik meg.”³⁵ Aranyeret és egyéb betegségeket gyógyít a timsós, meszes és vasas oldatú fürdővize. A telep gr. Sztárayak korszerűsítették. Ez a fürdőhely „vidor” táncmultságoknak és a kellemes „elszórakozásoknak,” környékbeli kirándulásoknak a helye. Nelipinai, szolyvai és az iványi – mindhárom Bereg vármegyében. Timsós, savanyú és vasas gyógyvizű fürdők. A szerző ezt jegyezte meg mindháromról: „Sokkal nagyobb figyelmet érdemelne, mint a millyen jelenleg reá fordittatik.”³⁶ A gyógyulni vágyók szívesen jönnének, de rossz a kiszolgálás és nincs étkezés. Kékedi: sokan látogatják gyógyhatású fürdőjét. Előnye „Kassához közelsége.”³⁷ A fejlesztője Zombory birtokos. Telkibányai: hg. Breczenheim újíttatta fel nagy költséggel. Erdőbényei: izomsorvadást gyógyítja a vize. Ugyanúgy a Bekecsi fürdő is.³⁸ Rozsnyói: „A városiaknak kedveskedik” – jegyezte meg az ottani fürdőről Mindszenty.³⁹ A Miskolc melletti tapolcai fürdő Althan Mihály apát szorgalmazására 1723-ban készült el, mellette hatszobás vendégfogadót is építettek. A Bereg vármegyei Szinyák (Kékbérc) kénes gyógyfürdője az „1830. évig úgyszólván teljesen elhagyatva sinlődött”.⁴⁰ Korábban csak a favágók és a pásztorok keresték fel, noha az 1781. évi uradalmi összeírásban már szerepelt. 1830–1832 között a munkácsi uradalom egyszerű fürdőépületet emelt, és 1833-ban a vendégeknek kocsmát nyitott. 1835-től bérlők fejlesztették tovább. Hársfalva: a fürdő vizét az 1781. évi leírás ismertette először.

³¹ Uo. 92.

³² Uo. 93.

³³ Uo.

³⁴ Uo. 94.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo. 94–95.

³⁷ Uo. 95.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo. Írt még az egri és a bártfai fürdőről. A hajdani erdőbényei fürdőről, lásd: *Borsodi Művelődés*, 1990. március, 80–85, *Fehér József*: Fürdő, fürdőélet a régi Erdőbényén

⁴⁰ *Lehoczky Tivadar*: Bereg vármegye monographiája I–II–III. Ungvár, 1881/1. 60.

1798-ban a vármegye felhívta a munkácsi uradalom figyelmét fürdőépület nyitására. 1802-től nemcsak ez, hanem konyhaépület is fogadta a vendégeket. 1805-ben Schusztter Ferenc ungvári vendéglős gondoskodott a látogatókról, és mérte nekik a kávé, csokoládé, puncsot, barbarast és likőrt. 1808-ban egy-egy vendégcsalád szobáért 20, konyháért 7, fürdésért 10 krajcárt fizetett naponként. 1810-ben „tekéző pálya” (kuglizó – M. L.) nyílt a férfi vendégek szórakozására. A fürdő forgalmára utal, hogy 1821-ben 155 Ft 1 kr jövedelmet hozott. 1823-ban új kocsiszín épült. Abban az évben 224 Ft 12 kr bevétel volt a fürdőidényben. A gyakori izraelita vendégek kérésére külön kiszolgáló helyiségeket nyitottak. 1830-ban három fürdőszobát és egy tánctermet építettek.⁴¹ Szolyva: 1826-ig csak kis fürdőház állt, amelynek gyógyvizét az 1830-as években már távoli helyekről is felkeresték. A bérlők fürdőteleppé bővítették, ahol „gyakran áramlott a jókedv, s zengett a táj a mulatók dalától”.⁴²

Még két, a tárgyalt időszakban kiemelkedő fürdőéletet nyújtó helység országosan is magára vonta a figyelmet:

Eger városiasodása és barokk arculatának kialakulása a 18. századra esett. A 19. század elején a térség művelődési központja lett. 1804-től római katolikus érseki székhely. A növekvő számú diákság, a hírnevessé vált egri bor, építészeti látnivalók, a vár és a város szép környéke, postakocsival megközelíthetősége vonzóvá tette a látogatók, kirándulók előtt. Már voltak, akik nem csupán hivatali, ügyes-bajos dolgaik elintézésére mentek Egerbe, hanem gyógyulni – az 1741-ben és 1791-ben felújított, illetve bővített fürdőbe.⁴³ A fürdők nagy bővítése 1828-ban kezdődött, és a reformkorban is folytatódott. Szomszédságukban kocsmák, a belvárosban a Magyar Korona, az Oroszlán és a Szarvas nevű fogadó⁴⁴ várta a szórakozni érkezőket. A fürdőket és a várost az említett Domby Sámuel (a borsodi források elemzője) a már 1766-ban Bécsben kiadott könyvében bemutatta. Ezt több írás követte, köztük az első egri fürdőorvos, Fejes Mihály könyvecskéje.⁴⁵ Leírta Zsámboky (Sambucus) János és Istvánffy Miklós, valamint Gorove László történész alapján Eger nagyon rövid történetét, amit részletes fürdőismertetéssel tett egészszé: „a.) Kádas fürdő van szám szerint hat [...] Négy szoba két káddal, kettő egy-egy káddal ellátva [...] Minden kádban két rézcsap nyílik, egyik Hideg, másik Meleg felirattal. Minden kád felett zsinór bocsátkozik alá, melly a fürdőszobán kívül csengettyűvel levén kapcsolatban, ha meghúzzatik, a szolgálatra rendelt (fürdő) cselédet idézi elő [...] Találtatik továbbá minden szobában egy pár szék, asztal, tükör, fogas [...] Ára egy kádfürdőnek 24 kr. Váltóban (aprópénzben – M. L.). Azon a folyosón, hol a kádfür-

⁴¹ Uo. 65–67.

⁴² Uo. 67.

⁴³ Sugár (1984), 31.

⁴⁴ Fejes Mihály: Az egri fürdők orvosi s helyleirási tekintetben. Eger, 1839. 55.

⁴⁵ Uo.

dők sorban állnak, van az árnyékszék is [...] b.) Tükörfürdő (medence – M. L.) van hét, mindenik alkalmas öltöző szobával ellátva”.⁴⁶ A továbbiakban Fejes doktor ismertette az egri vizek „physicai” tulajdonságait, a különféle betegségeket gyógyító hatásait. Közölte a leendő látogatókkal az olcsó házi szállásokat (havonta átlag 10 Ft személyenként) és az említett három fogadó szálláslehetőségét. Az Egerbe érkezők különféle „mulatságot” választhattak, a kölcsönkönyvtárból könyveket kérhettek, nézhették a kassai színészek előadásait.⁴⁷ Választhattak Érsek kerti kocsikázást, sőt távolabbra, az Eged-hegyre; a szomszédos, festői fekvésű faluba, Felsőtárkányba, továbbá Szikszópusztára és Parádra; a szarvaskői és diósgyőri várhoz, valamint a szilvás(váradí) vashámorhoz is. Egy későbbi számítás szerint 1790–1830 között évenként 1200–2000, közöttük 200–300 külföldi vendég érkezett Egerbe – a várromokhoz, a „lyceum varázslatos látnivalóinak, a könyvtárnak, dísztermének, kápolnájának, csillagdájának” megtekintésére és betérni „gyönyörű templomaiba”.⁴⁸ A fürdőbe jött vendégek száma ugyanannyi lehetett,⁴⁹ bizonyítva a fürdőélet súlyát a vendégforgalomban.

Környékünk másik fürdőhelye Heves (és Külső-Szolnok) vármegyében, Parádán van. A Mátra három északi völgyében fakadnak forrásai. Távol a közúti forgalomtól, de nagyon szép környezetben foglal helyet a település. „Parád nevét gyógyvizei teszik ismertté. Határának nyugati részén [...] egészséges savanyúvíz fakad. A határ másik részén [...] sós víznek nevezett hideg, timsós forrás található, amelyet fürdésre használnak azok, akik bénult tagjaikat akarják felélénkíteni, vagy azok, akik fekélyeiket [...] öblögetéssel akarják testükről eltávolítani” – közölte 1730-ban Bél Mátyás.⁵⁰ Az ottani fürdőhely megnyitása Heves és Külső-Szolnok vármegye tisztí főorvosának, Markhot Ferencnek köszönhető, aki Mária Terézia említett rendelkezésére vegyelemelte, és leírta a parádi gyógyvizeket. Ennek alapján a deprői uradalomhoz tartozó Parád bérloje, a br. Orczy család 1778-ban 4 fürdőkamrás és 8 fürdőkádas fürdőházat, mellé szálláshelyet építtetett, és megnyitotta a helyi nemesek, valamint a család vendégei előtt. A fejlesztése négy évtized múlva Fáy András 25 oldalas leírásában újabb képet mutat. Akkoriban „a kilenc meg öt vendégszoba és a konyha” évenként már háromezer vendéget fogad.⁵¹ Bár a szórakozás helyett csak „egészséget találhatnak” az érkezők, „az itten uralkodó olcsóság, kivált főbb fürdőhelyeinkhez mérve okozza, hogy Parádot kivált a köznép(i) rend (ámbár már [...]) Uraságok is számosan megfordulnak itten) igen járja, és gyakran húzamosan

⁴⁶ Uo. 13–14.

⁴⁷ Uo. 56–57.

⁴⁸ *Sugár* (1984) 44, 47. és táblázatai. Becsült adatok.

⁴⁹ Uo. 47.

⁵⁰ *Bél Mátyás*: Heves megye ismertetése (1730). Ford: Soós Imre. Eger, 1968. 112.

⁵¹ *Tudományos Gyűjtemény*, 1819. VI. köt. 8. *Fáy András*: Parád leírása több tekintetből

mulat.”⁵² Lám, a négy évtized alatt végbement társadalmi változások miképpen tükröződnek a fürdőéletben; a felvilágosodás, valamint a napóleoni háborúk ezen a téren is hatottak. Az uraságok közül említhető br. Orczy Lőrinc vendége, Mátyás bajor trónörökös. Az uradalom új tulajdonosa, gr. Károlyi György 1820–1826 között további fürdő- és szállodaépületeket emeltetett. Így már 40 szoba fogadta májustól augusztusig a vendégeket, 16 fürdőszoba (benn 1–4 fürdőkád), a többi kávéházi, tánc-, szalon- és pihenőterem, fogadó- és dohányzószoba (pipázók).⁵³

Sokat árulnak el az északkelet-magyarországi utazásról, fürdői vendéglátásról a kortársi levelek, visszaemlékezések, útinaplók. Most csupán két jellemzőt nézzünk meg:

Dessewffy József a Bártfáról írt 12 fürdőlevelét 150 oldalt meghaladó kötetben tette közzé.⁵⁴ A gróf 1817-ben a nyári fürdőidényt Bártfa fürdőn töltötte. A leveleket Erdélybe, Döbrentei Gáborhoz címezte, és 1818-ban adta ki. Ismertette a várost, a fürdő fekvését, megközelítését, vizének alkotórészeit, gyógyhatását. A vendégsereget látva társadalomrajzot és -bírálatot is közölt. A hazai fürdőélet színes és változatos képét tükrözte. A fürdőben eltöltött emlékezetes napokra szeretettel gondolt, amit az éppen nem művészi, de dicsérettől áradó, *Ódám a kúthoz* című versben meg is fogalmazott:

„...Szemlélem fenekig tiszta savany vized,
S átlátszó poharon számba merítgetem,
Csiklandó italod; hadd
Nyugtathassa le szomjamat...”⁵⁵

Ugyanabban az évben Csaplovics János történész vallásos áhítattal szolt a bártfai gyógyító fürdőről: „Az egész kereszténység nem másképp, hanem mintegy alázattal és illendőséggel lép a gyógyforráshoz.”⁵⁶

⁵² Uo. 25.

⁵³ Sugár (1985), Jegyzetek

⁵⁴ Gr. Desőfi József: Bártfai levelek. Sárospatak, 1818.

⁵⁵ Uo. Az ötödik levél

⁵⁶ Petneki Áron: A magyarországi gyógyfürdők idegenforgalma és vendéglátása a XVIII. század végén és a XIX. század első felében. In: Borza Tibor (szerk.): A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Évkönyve. Veszprém, 1982. 153. Hivatkozik Joan Csaplovics: Das Bartfelder Bad. Wien, 1817. 114.